

αὐτῶν ποιότητι ὡς ὑπεναντία πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀνταγωνιστικὰ καταστάσεις.

Ἡ βούλησις.

Τὸ συναίσθημα ὡς κατάστασις ὑποκειμενικωτέρα τῆς γνώσεως συνάπτεται ἰσχυρῶς πρὸς τὴν ἑτέραν τῶν ψυχικῶν ἀποψέων, τὴν μὴ ἔχουσαν ἄμεσον ἀναφορὰν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἀλλ' ἔλκουσιν τὴν πρώτην αὐτῆς ἀρχὴν ἀπὸ τῆς ἐσωτάτης φύσεως τῆς συνειδήσεως, ἤτοι πρὸς τὴν βούλησιν.

Περὶ τῆς φύσεως τῆς βουλήσεως διέστησαν καὶ νῦν ἔτι δίστανται αἱ γνώμαι τῶν ψυχολόγων. Καὶ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου τῆς συνειδήσεως, ὡς καὶ περὶ τοῦ συναισθήματος, αἱ συζητήσεις νῦν διεξάγονται μετὰ σφοδρότητος εἴτε περὶ τὸ πρόβλημα τῆς ὁμογενείας αὐτοῦ κατὰ τὰς ποικίλας μορφὰς κατωτέρας, σωματικῆς, ὁλικῆς βουλευτικῆς πράξεως ἢ ἀνωτέρας, πνευματικῆς βουλευτικῆς πράξεως, εἴτε περὶ τὸ ἔτι θεμελιωδέστερον πρόβλημα, ἐὰν τὸ βούλεσθαι εἶναι γεγονὸς πρωτογενὲς ἢ δευτερογενὲς, ἐὰν δύναται νάναχθῆ εἴτε εἰς τὴν γνώσιν εἴτε εἰς τὸ συναίσθημα ἢ ἐὰν μηδαμῶθεν ἄλλοτε δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἢ αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ.

Ἀμφότερα τὰ προβλήματα ταῦτα εἶναι στενῶς συνδεδεμένα μετὰ τοῦ περὶ τῆς φύσεως τῆς ὅλης συνειδήσεως προβλήματος, ὥστε ἡ ὀριστικὴ λύσις αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ σημαινομένου, ὅπερ ὀφείλει νὰ δοθῆ εἰς ταύτην. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη λύσις θὰ καταστῆ εὐχερροτέρα διὰ τῆς ἐξετάσεως, εἰς ἣν δυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν τινὰς τῶν κυριωτέρων περὶ τῆς φύσεως τῆς βουλήσεως θεωριῶν ¹).

Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ πλείστοι τῶν φιλοσόφων καὶ ψυχολόγων μέχρι πρὸ ὀλίγων ἔτι δεκαετηρίδων ἐπρέσβερον περὶ τοῦ χαρακτηροῦ τοῦ βουλευτικοῦ γεγονότος γνώμας μᾶλλον ἢ ἤττον σαφῶς ὀρθολογικάς. Ἐν δὲ τῇ ὀριστικωτάτῃ αὐτῆς μορφῇ ἢ θεωρίᾳ αὕτη παραδέχεται ὅτι ἡ βούλησις διέπεται ὑπὸ τοῦ συλλογισμοῦ, εἶναι τὸ συμπέρασμα λογικῶν προτάσεων, ἐνὶ δὲ λόγῳ τρόπος τις συλλογιστικὸς. Οὕτως ἐκδέχονται αὐτὴν σύγχρονοί τινες, νομίζοντες ὅτι δύναται νάναστῆσιν τὴν παλαιὰν ταύτην θέσιν ²). Ἡ ψυχολογικὴ παρατήρησις δὲν φαίνεται ἐπικυροῦσα τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, διότι ἀποκαλύπτει ἡμῖν ἐν τῇ ψυχικῇ βίῳ

¹) Περὶ τῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ ψυχολογίᾳ ἱστορίας τῶν θεωριῶν τούτων δεῖα τὴν διδακτικωτάτην πραγματείαν τοῦ Külpe, Die Lehre vom Willen in der neueren Psychologie ἐν Philosoph. Studien (1888 - 1889).

²) Δ. χ. ὁ Shand καὶ ὁ Lapie. Ὁρα τοῦ Lapie, La logique de la volonté (1902), τυπικώτατον ἔργον ἀπὸ ὀρθολογικῆς ἀπόψεως.

σπάνια μόνον παραδείγματα ούτω λογικῶς διατεταγμένης διαδοχῆς γεγονότων, ἧς ἔνεκα ἢ ἀπόφασιν νὰ πηγάζη σαφῶς καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ λογικῶν προτάσεων, ἐκφραζουσῶν τὰ ἐλατήρια καὶ τοὺς σκοπούς, καθ' οὓς ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν. Ἐπ' ἀληθείας δὲ τὰ πράγματα χωροῦσι καθ' ὅλως ἄλλοιον τρόπον. Πρώτιστα δὲ καὶ μάλιστα καὶ οἱ θιαζῶται τῆς ὀρθολογικῆς θέσεως ὀφείλουσι νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι σπανιώτατα αἱ προκείμεναι προτάσεις εἶναι σαφεῖς, δι' ὃ καὶ ἀναγκάζονται νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν προχειροτάτην ἐκείνην ὑπόθεσιν τοῦ ἀσυνειδήτου συλλογισμοῦ, ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπλή ἀντίφασιν ἐν τοῖς ὅροις. Ἀλλά, καὶ δεκτῆς γενομένης τῆς πιθανότητος, μὴ ἀποδεδειγμένης ἄλλως, τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ὑπολείπεται νὰ ἐξετασθῇ τὸ σπουδαιότατον ζήτημα τῆς πραγματικότητος τῆς λογικῆς τάξεως, εἴαν φαντάζονται οἱ ὀρθολογικοί, πότερον δῆλον ὅτι ἢ ἐξωτερικεῦσι τῆς βουλήσεως εἶναι φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον συμπέρασμα ρητῶν ἢ ὑπονουμένων προτάσεων, ἢ ἢ βουλευτικὴ ὄρμη προηγείται τοιούτων προτάσεων καὶ ἐπενεργεῖ οὕτως ἐπ' αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐναποτυποῖ ἐν ταύταις ἰδιαιτέραν μορφήν. Ἡ ψυχολογικὴ παρατήρησις συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς δευτέρας περιπτώσεως. Χωρὶς νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Schopenhauer, καθ' ἣν ἢ βούλησις ὑπερέχει ἀπολύτως τοῦ λόγου, εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ ἡμέτεραι πράξεις σπανιώτατα προκύπτουσιν ἀπὸ λογικῶν συμπερασμάτων, ὑποβαλλόμεναι δὲ εἰς ἀκραιφνεστέραν ψυχολογικὴν ἐξέτασιν ἐμφανίζονται ὡς ἐκδήλωσις τάσεων καὶ ὀρμῶν, ἐχουσῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ὑπάρξει ρίζας πολὺ βαθυτέρας ἢ αἱ μεθοδικαὶ ἐργασίαι τοῦ λόγου. Παρὰ τὴν παραδεδομένην, ἅμα δὲ καὶ ἀδικαιολόγητον γνώμην, τὸ ἄγνωστον προηγείται τοῦ γνωστοῦ. Πρῶτον συναισθανόμεθα ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὴν ὄρμην πρὸς τὸ πράττειν, ἔπειτα ἀναζητοῦμεν διὰ τοῦ λόγου τοὺς σκοπούς καὶ τὰ μέσα τούτου καὶ ἐν τέλει δυνάμεθα νὰ ἐποτρυνώμεθα εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς σαφῶς ἀμφοτέρωτα ταῦτα. Οὕτω τὸ ἀκούσιον προηγείται τοῦ ἐκούσιου· λέγομεν δ' ἐκούσιον τὴν ὑπὸ ἐνσυνειδήτων σκοπῶν ὀδηγουμένην πρᾶξιν ¹⁾.

Οὐδεμία ἔρα ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν μεταφυσικὴν τοῦ ἀσυνειδήτου, ὅπως καταδείξωμεν ὅτι ἢ ὀρθολογικὴ θεωρία παρ' οὐδὲν λογίζεται τὰ ἀρχέγονα ταῦτα στοιχεῖα τῆς βουλήσεως, ἅτινα μεγίστην ἔχουσι ροπὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἡμετέρων πράξεων. Ὅτι ὁ συλλογισμὸς ἔχει τὸ οἰκτεῖον μέρος, καὶ τοῦτο οὐχὶ μικρόν, ἐν τῇ διαμορφώσει τῆς ψυχικῆς καταστάσεως, τῆς παραγούσης τὴν βούλησιν, εἶναι ἀναμφίβολον.

¹⁾ Καλλίστα τοῦτο ἀποδεικνύει ὁ Häffding ἐν τῇ ἐαυτοῦ ψυχολογίᾳ (παλλ. μετῴφρ. σελ. 419 κέ.) καὶ ἐν τῇ ἀξιολογῇ διατριβῇ: Le concept de la volonté (Revue de métaphysique et de morale 1907).

ἄλλ', ὅπως δυνηθῆ νὰ γίνῃ δύναμις κινητικὴ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ὀφείλει πρὸ πάντων νὰ μεταμορφωθῆ εἰς συναίσθημα ¹⁾. Ἡ καθαρὰ γνῶσις, καὶ δὴ ἡ λογικὴ, ἡ ἀφηρημένη, δὲν ἐπενεργεῖ τελεσφόρως ἐπὶ τῆς βουλήσεως· εἶναι θεωρία, οὐχὶ πράξις. Καὶ ἐπειδὴ, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, ἡ γνῶσις, καὶ ἰδίᾳ ἡ λογικὴ, εἶναι καὶ αὐτὴ μορφή τῆς βουλήσεως, διὰ τοῦτο τεχνητῶς ἀποσπασμένη τῆς βουλήσεως εἶναι ἥκιστα καταληπτή.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ βούλησις δὲν δύναται νὰ νάναχθῆ εἰς τὴν γνῶσιν, ζητεῖται, ἐὰν εἶναι δυνατόν νὰ νάναχθῆ εἰς ἄλλο τι ψυχικὸν στοιχεῖον ἢ ἐὰν ἔχῃ ἴδιον πρωτόγονον περιεχόμενον. Οἱ σύγχρονοι ψυχολόγοι, ὀρθῶς φρονούντες ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδέχωνται ἄλλα ψυχικὰ γεγονότα παρὰ τὰ ἐμφανιζόμενα εἰς τὴν αὐστηρὰν ψυχολογικὴν παρατήρησιν, ἐρωτῶσιν, πότερον ἄντως ἡ βούλησις ἐμφανίζεται ἔχουσα τοιοῦτους χαρακτήρας, ὥστε νὰ ποτελῆ εἰδικόν τι γεγονὸς θεμελιωδῶς διάφορόν καὶ τοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ συναίσθηματος, ἢ διὰ τῆς ἀναλύσεως ἀνάγεται ἐπὶ τέλος εἰς τὸ ἕτερον τῶν ψυχικῶν τούτων στοιχείων ἢ εἰς ἀμφότερα. Ἕνιοι δὲ τούτων ἀποφαίνονται ὅτι εἶναι δυνατόν ἡ βούλησις νὰ νάναχθῆ εἰς σύμπλεγμα αἰσθημάτων καὶ συναισθημάτων. Οὕτως ὁ Külpe, Ebbinghaus, Münsterberg ²⁾. Ἄλλοι δ' ὅμως ψυχολόγοι ἐνόμισαν ὅτι ὀφείλουσιν ἐλλογώτερον νὰ προσεγγίσωσι τὸ γεγονὸς τῆς βουλήσεως πρὸς τὸ συναίσθημα. Τῷ ὄντι ἡ ψυχολογικὴ ἐξέτασις τοῦ βουλευτικοῦ γεγονότος ἀποκαλύπτει ἡμῖν ὅτι γίνεται τοῦτο ὡς ἡμῶν ἀντιληπτὸν ὡς ἐσωτερικὴ τις ὁρμή, ὀλκή τις ἢ τάσις. Οὐδὲν δὲ δύναται τοσοῦτον νὰ ὁμοιωθῆ πρὸς τὸ ὑποκειμενικὸν τοῦτο φαινόμενον, ὅσον τὸ συναίσθημα : τὸ συναίσθημα ἄρα τῆς προσπαθείας εἶναι τὸ σημεῖον καὶ τὸ χαρακτηριστικώτατον καὶ εἰδικώτατον περιεχόμενον τῆς βουλευτικῆς πράξεως ³⁾. Ἡ γνώμη δὲν εἶναι νέα ἐν τῇ ψυχολογίᾳ : εἶδομεν ὅτι πρῶτος ὁ Maine de Biran ὑπέλαβε τὴν συνειδήσιν τῆς προσπαθείας ὡς τὸ ἄμεσον καὶ ἀσφαλὲς γνώ-

¹⁾ Καὶ περὶ τούτου αἱ κάλλιστα κατ' ἐμὴν γνώμην ἀποδείξεις εἶναι αἱ τοῦ Hoffding (Ψυχολ., ἰδίᾳ σελ. 125 κέ.). Πρβλ. καὶ Ward, Psychology (Encycl. Britan.) σελ. 46.

²⁾ O. Külpe, Grundriss der Psychologie, σελ. 273 κέ. H. Ebbinghaus, Grundz.d. Psych. I, σελ. 168. H. Münsterberg, Die Willenshandlung (1888).

³⁾ Ὁ διασημώτατος ὑπέρμαχος τῆς γνώμης ταύτης εἶναι ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ Fouillée, πρβλ. τὸ ἔργον αὐτοῦ : Psychologie des idées-forces, tom. II, σελ. 241. «Κατὰ λόγον τῶν ἀντιστάσεων, εἰς ἃς ἡ βουλευτικὴ πράξις προσκρούει, οὐ μόνον ὅπως ἐπιτελεσθῆ, ἀλλὰ καὶ ὅπως πρᾶχθῆ, ὑπάρχει μᾶλλον ἢ ἥττον ἐντρονόν τι συναίσθημα ψυχικῆς προσπάθειας».

ρισμα τοῦ ἐνσυνειδήτου βίου ¹⁾). Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην οἱ προμνη-
μονευθέντες ψυχολόγοι ἀντιλέγουσιν ὅτι ὄντως ἡ προσπάθεια ἐμφανί-
ζεται οὐχὶ ὡς συναίσθημα, ἀλλ' ὡς σύμπλεγμα μᾶλλον ἢ ἥττον ζωη-
ρῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων ἢ ἀκριβέστερον αἰσθημάτων συντονίας τῶν
τενόντων καὶ τῶν ἀρθρώσεων ἀρχὴν ἔχόντων τὸ μὲν περιφερικὴν, τὸ
δὲ κεντρικὴν. Καὶ ὅτι οὕτως ἔχει, δύναται, λέγουσι, νὰ ποδειχθῇ ἐνθεν
μὲν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ μείζων ἢ ἐλάττω ἐντασις τῶν προσπαθειῶν χωρεῖ
παρὰ πλάγιον πρὸς τὴν ἐντασιν τῶν ὀργανικῶν ἐκείνων αἰσθημάτων, ἐνθεν
δὲ ἐκ τοῦ ὅτι, ὅσάκις παρατηρεῖται προσπάθειά τις, συμβαίνει πραγμα-
τικῶς ἢ κατ' ἰδέαν κινητικαὶ ἐννευρώσεις. Ἐπι πλεόν δὲ δύναται ἡ
προσπάθεια τεχνητῶς νὰ παράγῃται, ὅταν τις ἔχη ἐν νῷ ἡδεῖάν τινα ἀλ-
λαγὴν τόπου. Τὸ ἡδὺ συναίσθημα δύναται νὰ ἔχη ἐνταῦθα μόνον τὴν
ἀξίαν ἐρεθίσματος εἰς παραγωγὴν παραστάσεων κινήσεως. Διὰ πάντας
εἰς τοὺς λόγους ἡ στοιχειώδης βουλευτικὴ ποιότης δύναται, λέγουσι,
νὰ ἀναχθῇ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ὀρισμέναν ποιότητα αἰσθημάτων.
Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀναλογίαν πρὸς τὰ συναισθήματα ἢ διαφορὰ ἀπ' ἀλ-
λήλων τῆς προσπάθειας καὶ τῆς ἀντιστάσεως δὲν εἶναι εἰδικὴ τις δια-
φορὰ αἰσθημάτων, ἀλλ' ἐν μέρει ἀντίθεσις τῶν συναισθημάτων καὶ ἐν
μέρει καὶ ἀντίθεσις τῆς σκοπούμενης κατευθύνσεως πρὸς τὴν πραγμα-
τικῶς ἀκολουθουμένην ὑπὸ τῆς κινήσεως. Μετὰ μὲν τῆς πρώτης συν-
δέεται συναίσθημα εὐαρεστέσεως, μετὰ δὲ τῆς ἀντιστάσεως συναίσθημα
δυσχερестήσεως ²⁾).

Εἰς τὰς ἐξηγήσεις ταύτας δὲν ἤρκεσθησαν ψυχολόγοι τινές, οἵτινες
ἠθέλησαν νὰ ἐπινοήσωσιν ἄλλα αἰσθήματα ἀρχῆς ὅπως ἐσωτερικῆς, αἰ-
σθήματα ἐννευρώσεως λεγόμενα· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις φαίνεται τοῖς πλεί-
στοις ἀδικαιολόγητος καὶ πάντως οὐχὶ ἀναγκαῖα ³⁾). Ἐν συμπεράσματι
τὸ γεγονός τῆς βουλήσεως δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς αἰσθητικὸν φαινόμενον,
νὰ εἶναι κατὰ τὴν φράσιν ἄλλου ψυχολόγου, ἐγκρίνοντος τὴν θεωρίαν
ταύτην, ὀρισμένον σύμπλεγμα αἰσθημάτων ⁴⁾).

Ἡ ἀνάλυσις αὕτη τοῦ γεγονότος τῆς βουλήσεως εἶναι βεβαίως κατὰ
μέγα μέρος ἀκριβής. Παραβαλλόμενα πρὸς αὐτὴν πᾶσαι αἱ ἄλλαι θεω-
ρίαι, καθ' ἃς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιληφθῶμεν τοῦ εἰδικοῦ γεγονότος τῆς

¹⁾ Πρὸς κεφ. I, σελ. 69. Τὴν θεωρίαν τοῦ Maïne de Biran ἐπέχειρησεν ἐν
τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις νὰ ἀνακωσῇ Ζιάπυρος αὐτοῦ θαυμαστής, ὁ A. Bertrand
(La psychologie de l' effort)

²⁾ Külpe, ἐνθ' ἀν. σελ. 275.

³⁾ Πρὸς κεφ. I, σελ. 86 κέ.), τοῦ Külpe (σελ. 275) καὶ τοῦ James (Principles
of Psych. ἰταλ. μετάφρ. σελ. 784 κέ.).

⁴⁾ H. Münsterberg. ἐνθ' ἀν. σελ. 96.

βουλήσεως, αποδεικνύονται οὐχί πειστικά. Ἡ περίφημος συνείδησις τῆς ἐνεργείας, ἣν ψυχολόγοι τινὲς διατείνονται ὅτι κάλλιστα γινώσκουσιν, ἀνάγεται ὄντως εἰς σύμπλεγμα αἰσθημάτων ὀργανικῶν καὶ συναισθημάτων αὐτῆν παρακολουθούντων. Διὸ καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἀναγκάζονται νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι τὸ ἰδιαίτερον χρῶμα τῆς ἐνεργητικῆς ψυχικῆς ταύτης καταστάσεως εἶναι ἐπὶ τῶν πλείστων περιπτώσεων συντημμένον μετὰ τοῦ κινητικοῦ μέρους τοῦ νευρικοῦ συστήματος ¹⁾. Τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ἀναγωγή τοῦ γεγονότος τῆς βουλήσεως εἰς ὀργανικὰ αἰσθήματα; Οὐδ' εἶναι δυνατόν αὐτῆ ἀφ' ἑαυτῆς μόνη ἢ προσθήκη γνωστικῶν στοιχείων πολυπλοκωτέρων νὰ παράσχη τὸ χαρακτηριστικὸν ἐκείνο γνώρισμα τῆς βουλήσεως, ὅπερ οἱ ψυχολόγοι μηχανῶνται, ὅπως ἀναπλάσωσιν. Ἡ παράστασις τῶν σκοπῶν, τῶν μεσῶν, τῶν ἐλατηρίων τῆς ἡμετέρας βουλευτικῆς πράξεως εἶναι πάντοτε γεγονὸς τῆς γνώσεως· δὲν ἀποδίδει τὴν ἐνδόμοχον ἐκείνην ὁρμὴν ἐπὶ τὴν πράξιν, ἣτις ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ ἀρχήθεν καὶ πρώτη οὐσία τοῦ βουλευτικοῦ γεγονότος. Ὅθεν πολλοὶ ψυχολόγοι ἠρώτησαν φυσικῶ τῷ λόγῳ ὁποῖον ἄλλο στοιχεῖον ὀφείλει ἀναγκαστικῶς νὰ προστεθῆ εἰς τὰ γνωστικὰ καὶ παθηματικὰ γεγονότα, ὥστε ἀπ' αὐτοῦ νὰ προκύπτῃ ἡ βουλευτικὴ πράξις, μάλιστα δὲ νὰποτελῆ τοῦτο τὸν ὄλγιθον καὶ γνήσιον αὐτῆς χαρακτηρῆ. Τοιοῦτο χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον ἐνόμισάν τινες ὅτι ἀνευρίσκουσιν ἐν τῇ αὐθορμήτῳ ἐνεργείᾳ τῆς ψυχοφυσικῆς ὀργανώσεως. Ὁ ἐπιφανέστατος ὑπέρμαχος τῆς τοιαύτης θεωρίας εἶναι, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ὁ Bain ²⁾.

Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον ἡ βουλευτικὴ πράξις εἶναι ἀπότοκος γεγονότος τοιοῦτου: αἱ ἡμέτεραι παραστάσεις σκοπῶν καὶ μεσῶν συνείρονται μετὰ τῶν αὐτομάτων κινήσεων, αἵτινες εἶναι ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῶν ἡμετέρων ἐνεργειῶν, πρότεροι ἄρα καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῶν αἰσθημάτων τῶν εἰδικῶν αἰσθήσεων ³⁾. Ἔχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ ἄκρως ἀντίθετον πρὸς τὴν ὀρθολογικὴν θεωρίαν εἴτε ἐν ταῖς ἄκραις αὐτῆς μορφαῖς, οἷαι αἱ ὑφ' ἡμῶν ἐξετασθεῖσαι, εἴτε ἐν τῇ μετριωτέρᾳ (ἣς ὁ Reid ὑπήρξεν ὁ ὀνομαστότατος ὑπέρμαχος), καθ' ἣν ἡ κίνησις τῶν ἡμετέρων μελῶν ὑπείκει εἰς τὴν προσταγὴν τῆς βουλήσεως. Ἡ παρατήρησις τῶν κινήσεων τοῦ παιδίου ἀποδεικνύει κατὰ τὸν Bain ὅτι ἐπὶ πολλοὺς μῆνας οὐδὲν ὑπάρχει τὸ ὁμοιάζον πρὸς προσταγὴν ἀναφερομένην εἰς κινήσεις τοῦ σώματος ἐν ὑπακοῇ εἰς σκοπὸν παρόντα ἐν τῷ νῷ. Τὸ παιδίον δύναται

¹⁾ Sully, The human Mind, II, σελ. 173.

²⁾ Πρὸβλ. κεφ. I, σελ. 8). Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀσπάζεται, ὡς εἶδομεν, καὶ ὁ Σπένσερος, ἐκ δὲ τῶν συγγραφέων ὁ Ribot. Ὅρα περὶ τούτου τὸ γνωστότατον βιβλίον του Les maladies de la volonté.

³⁾ Bain, The senses and the intellect, σελ. 59 κέ. καὶ σελ. 433 κέ. The Emotions and the Will, μέρ. II, κεφ. I-X.

κάλλιστα νὰ ἔχη διάνοιαν ἐπαρκοῦσαν, ὅπως μορφώση ἐπιθυμίαν τινά, καὶ νὰ εἶναι πάντῃ ἀνίκανον νὰ ἐπιτελέσῃ τὰς ἀπλουστάτας κινήσεις πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιθυμητοῦ πράγματος. Ἡ τῶν κινήσεων προσοικειώσεις εἶναι ὄντως τὸ ἐπιπονώτατον καὶ χαλεπώτατον πάντων τῶν ἀνθρωπίνων κτημάτων. Ἡ βουλευτικὴ ἄρα προσταγὴ ἐμπεριέχει κατὰ τὸν Bain τὰ ἐξῆς γεγονότα: 1ον τὴν δύναμιν τοῦ *συνεχίζειν* ἢ *καταπαύειν* παροῦσαν κίνησιν ἐν ὑπακοῇ εἰς παρὸν συναίσθημα· ἐν τούτῳ ἡ βούλησις εἶναι ὀρμέμφυτον· 2ον τὴν δύναμιν τοῦ *ἐκλέγειν* κίνησιν πρὸς ἐπίτασιν ἢ χαλάρωσιν, παρόντος συναισθήματος· αἱ κινήσεις αὗται εἶναι ἀποτέλεσμα συνειρμῶ· 3ον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν *διαμέσων* ἐκείνων πράξεων, τῶν δυναμένων νὰ χρησιμεύσωσιν ἡμῖν εἰς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ· 4ον τὴν *ἱκανότητα* τοῦ *μιμεῖσθαι* πράξεις τινάς, ὅπερ εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν· 5ον τὴν δύναμιν, ὑπονοουμένην ἐν τῇ βουλευτικῇ πράξει, τοῦ κινεῖν τὰ ἡμέτερα ὄργανα μόνον μετὰ τὴν *ἐπιθυμίαν* τοῦ νὰ τὰ ἴδωμεν κινούμενα, καθὼς ὅταν παρατηρῶμεν τὴν χεῖρα ἡμῶν καὶ θέλωμεν νὰ ὑψώσωμεν αὐτήν. Κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην μορφοῦται συνειρμὸς τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμφανίσεως ¹⁾ ἐκάστου μέλους ἢ τῆς εἰκόνας αὐτοῦ μετὰ τῆς κινήσεως αὐτοῦ.

Ἔτι ἀπλουστέρα εἶναι τοῦ Σπενσέρου ἡ θεωρία. Ἡ βουλευτικὴ πράξις εἶναι ἀπότοκος τῆς ἀξαναομένης ἐπιπλοκῆς τῶν αὐτομάτων πράξεων, αἷτινες κατὰ μικρὸν ἀπαχωρίζονται ἀλλήλων καὶ γίνονται μᾶλλον ἀσυνάρτητοι· ἡ πορεία αὕτη ἀποδεικνύεται ἄληθης ἐκ τῆς ἐναντίας πορείας, καθ' ἣν αἱ πρότερον ἀσυνάρτητοι καὶ ἐκούσαιοι πράξεις ἀποβαίνουσι τῇ συχνῇ ἐπικραλήσει συνηρητημένοι καὶ ἀκούσαιοι. Θεωρουμένη δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ βούλησις οὐδαμῶς κέκτηται ἴδιόν τινα χαρακτῆρα διαφοροῦ τῆς καταστάσεως ἢ τῶν καταστάσεων τῆς συνειδήσεως, αἷτινες πρὸς καιρὸν ἐπικρατοῦσι τῶν ἄλλων. Εἶναι ἀπλῶς τὸ γενικὸν ὄνομα, τὸ δοθὲν εἰς τὴν εἰδικὴν κατάστασιν, ἥτις ἐν δεδομένη στιγμῇ τοῦ ψυχικοῦ ἡμῶν βίου ἔχει τὴν ὑπεροχὴν καὶ κατ' ἀκολουθίαν παράγει τὴν πράξιν. Ἡ βούλησις δὲν εἶναι τις οὐσία διάφορος ἀπὸ τοῦ ἐπικρατοῦντος συναισθήματος μᾶλλον ἢ ὅσον βασιλεὺς τις εἶναι οὐσία διάφορος τῆς τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατέχοντος τὸν θρόνον ²⁾.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ παρὰ τοῦ Bain διεξαγομένη ἀνάλυσις τοῦ γεγονότος τῆς βουλήσεως εἶναι ἐκ τῶν λεπτοτάτων καὶ ὀξυτάτων, ὅσαι

¹⁾ Bain, *The senses and the intellect*, σελ. 483 κέ. (4η ἐκδ. 1894). Ἔτι πληρεστέρα ἀνάλυσις εἴρηται ἐν τῇ προμνημονευθέντι ἔργῳ αὐτοῦ, *The Emotions and the Will*, μέρ II.

²⁾ Ἐρ. Σπενσέρου, *Ἀρχαὶ τῆς ψυχολογίας*, κεφ. XIII : εἰδικὴ σύνθεσις, IX· Περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Σπενσέρου ὅρα τὴν καλλίστην ἐπίκρισιν τοῦ Ward, *Kn-eyed. Brit.*, σελ. 48.

ἔγένοντο, ἐν δὲ τῷ κριτικῷ καὶ ἀρνητικῷ μέρει αὐτῆς, καθόσον δηλαδὴ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ὀρθολογικὴν θεωρίαν, τὴν ἄγαν ἀπλὴν καὶ σχηματικὴν, ἔχει ἀναμφισβήτητον ἀξίαν. Ἀλλὰ καθὼς ἢ τε ἄλλη ὕφ' ἡμῶν πρότερον ἐξετασθεῖσα νεωτέρα θεωρία, ἢ τὴν βούλησιν εἰς μόνον τὰ αἰσθητά ἀνάγουσα, καὶ ἢ θεωρία, ἢ θέλουσα νᾶνεύρη τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ἐν τῷ συναισθήματι τῆς τάσεως ἢ προσπαθείσας, οὕτω καὶ αὕτη καταλείπει ἀνεπίλυτον τὸ θεμελιώδες πρόβλημα περὶ τοῦ ἀληθοῦς γενικοῦ χαρακτήρος τοῦ βουλευτικοῦ γεγονότος. Αἱ δύο τελευταῖαι θεωρίαι αὗται δὲν κατορθοῦσι νᾶ ἐξηγήσωσι τὴν ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ βίου, καθὼς ἀνάγουσαι τὸ βουλευτικὸν γεγονός εἰς τὸ ἕτερον τῶν στοιχείων, εἰς τὴν γνῶσιν ἢ εἰς τὸ συναισθημα. Ἐν ὄντι ἡ διδασκαλία τοῦ Ribot καὶ Σπενσέρου δὲν διδάσκει ἡμᾶς πειστικῶς κατὰ τίνα τρόπον ἀπὸ τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς ἐμπειρίας παράγονται αἱ χαρακτηριστικαὶ ἐκεῖναι ιδιότητες, ὡς ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ βουλευτικῇ πράξει καὶ αἴτινες δύνανται νᾶ συνοψισθῶσιν εἰς τὴν δυνάμιν τῆς ἐνότητος καὶ συνθέσεως : ἢν δυνάμιν φαίνεται ὅτι ὑποτοπάζει πῶς ὁ Σπένσερος λέγων ὅτι κατὰστάσις τις τῆς συνειδήσεως ἐπικρατεῖ ἄλλης καταστάσεως. Ἐἰ δὲ ἄλλο εἶναι ἢ τοιαύτη ἐπικράτησις ἢ ἡ δεξιότης τοῦ ἐμποιεῖν εἰδικὴν κατεύθυνσιν εἰς τὰς ψυχικὰς καταστάσεις; Χωρὶς τοῦ τοιούτου στοιχείου σχηματίζομεν ἔννοιαν τῆς βουλήσεως ὅπως ἀσύμμετρον καὶ ἀνακριβή. Εἶναι δὲ τοῦτο τόσον ἀληθές, ὥστε ὁ Ribot καὶ ὁ Σπένσερος ἐν μόνον μέρος τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας κατορθοῦσι νᾶ ἐξηγήσωσι, τὸ τῆς ἐξωτερικῆς κινήσεως, ἀλλ' οὐχὶ τὴν ἐσωτερικὴν μορφήν, τὴν σπουδαιότατην καὶ θεμελιώδη, ἣτις ἐκφαίνεται ἐν τῇ κατευθύνσει τῶν παραστάσεων καὶ συναισθημάτων. Ἡ ἀτέλεια αὕτη τῆς θεωρίας κωλύει αὐτὴν νᾶ συνενώσῃ εἰς ἐνιαῖον καὶ θεμελιώδες γεγονός τὰς παντοειδεῖς ἐκδηλώσεις τῆς βουλήσεως, οὕτως ὄντως ἐκφράσεις ἐσωτερικῆς ἐνεργείας, ἣτις οὔτε διὰ μόνου τοῦ συναισθήματος δύναται νᾶ ἐξηγητῆται οὔτε διὰ μόνων τῶν αἰσθημάτων ἢ παραστάσεων οὔτε διὰ τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν καὶ κινήσεων οὐδὲ διὰ πάντων τούτων ὁμοῦ συνεζευγμένων, ἀλλὰ δύναται μόνον νᾶ ἐννοητῆται ὡς ἰδιαιτέρα τῆς συνειδήσεως διάθεσις τοῦ νᾶ συναγείρη καὶ συγκεντροῖ πάντα τὰ ἐαυτῆς περιεχόμενα πρὸς τι ὠρισμένον σημεῖον καὶ καθ' ὠρισμένην κατεύθυνσιν. Τὸ αὐτὸ ρητέον περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ribot, στενωπῶς συνδεομένης πρὸς τὴν τοῦ Ribot καὶ Σπενσέρου, καθ' ἣν ἢ βούλησις οὐσιωδῶς ἀποτελεῖται ἐκ τῆς ἀθρομῆτου ὀργανικῆς ὀρμῆς ἐκδηλουμένης εἰς τὴν συνειδήσιν διὰ τῆς καθαρᾶς ἀποφάνσεως τῆς ἡμετέρας νοήσεως, ἣτις οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ ἢ ἐπιβεβαιεῖ τὴν ὑπαρξίν γεγονότος, οὕτινος αὕτη οὐδὲ πῶς μετέσχεν ¹⁾. Εἶναι ὀλιστικὴ τις ἀντανάκλασις τῆς περιφήμου

¹⁾ Ribot, Les maladies de la volonté, σελ. 8 κέ. σελ. 29 κέ.

θεωρίας τοῦ Schopenhauer, καταλύουσα πάντα δυνατὸν τρόπον τοῦ νὰ συνενώσωμεν εἰς μίαν συμπαγῆ δέσμην τὰ ποικίλα στοιχεῖα τῆς συνειδήσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἐσωτάτην φύσιν τῆς βουλήσεως.

Αὕτη λοιπὸν δὲν δύναται νὰ νοητῆ ὡς τις εἰδικὴ ἀποφίς τῆς συνειδήσεως, ἔχουσα ἰδίους χαρακτήρας, ὅπως τὸ συναίσθημα καὶ ἡ γνῶσις. Ὅντως ἡ βούλησις οὐδὲν δεδομένον προσθέτει εἰς τὴν συνείδησιν, ὅπερ πρότερον ἤδη νὰ μὴ ἐγινώσκομεν. Τὸ βουλευτικὸν γεγονός σύγκειται καὶ αὐτό, καθὼς πᾶσα ἄλλ ψυχικὴ κατάστασις, ἐξ αἰσθημάτων, παραστάσεων, καταστάσεων μνήμης ἢ φαντασίας, λογικῶν λειτουργιῶν, παθηματικῶν καὶ συναισθηματικῶν στοιχείων. Ἀλλὰ τὸ ἀποτελοῦν τὸν πρωτότυπον καὶ ἰδιοφυᾶ αὐτοῦ χαρακτήρα εἶναι ἡ τροπὴ καὶ κατεύθυνσις ἢ ὑπ' αὐτοῦ εἰς πάντα ταῦτα τὰ γεγονότα διδομένη· εἶναι ἡ σημασία, ἢ ἡ προσπάθεια εἰς αὐτά¹⁾. Ἐπιτυχῶς τὴν τριαύτην πραγματικότητα ἐνεῖδε σύγχρονος δέξινος ψυχολόγος, ὅστις εἰς τὰς δύο ψυχικὰς ἀπόψεις τῆς γνώσεως καὶ τοῦ συναίσθηματος προσέθηκεν ὡς τρίτην οὐχὶ τὴν βούλησιν, νοουμένην ὡς εἰδικὴν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὴν ὀρμὴν (conatus), ἣτις εἶναι ἐνέργεια παρακτικὴ μεταβολῶν ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς κινήσεως καὶ ἐν τῇ πορείᾳ τῶν ἰδεῶν²⁾. Καθ' ἣν στιγμὴν λαμβάνομεν ἀπόφασιν τινα, λέγει ὀρθῶς ἕτερος σύγχρονος ψυχολόγος, οὐδὲν νέον στοιχεῖον παράγεται, ἀλλ' ἐπιτελεῖται νέα τις ἐμπέδωσις, νέος τις καθορισμὸς τῶν ἤδη ὑπαρχόντων στοιχείων, τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν παραστάσεων ἡμῶν, τ.ἔ. νέα τις τροπὴ καὶ κατεύθυνσις τοῦ ἡμετέρου πνεύματος³⁾. Μόνον δὲ διὰ ταύτης τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν τὸ πνεῦμα σύγκειται, προσλαμβάνουσι τὴν ἀληθινὴν αὐτῶν ἀξίαν. Ὅθεν τὸ γεγονός τῆς βουλήσεως εἶναι εἰς ἄκρον πολύπλοκον ἅμα καὶ εἰς ἄκρον ἀπλοῦν. Ἐμφανίζει συμπάσας τὰς ἀπόψεις τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ μόνον καθόσον ἐναποτυποῖ εἰς αὐτὰς εἰδικὸν χαρακτήρα ἐνότητος. Πῶς δὲ πραγματοῦται ἡ συναιρετικὴ ἢ συνθετικὴ αὕτη ἐνοότης, εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ παραστήσωμεν, μόνον ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸ σύνολον τοῦ ψυχικοῦ βίου, σύμπασαν τὴν ὑφὴν τῶν πολυαριθμῶν καὶ ποικίλων στοιχείων, ἐξ ὧν οὗτος σύγκειται, ἄλλως ὑπ' ἄλλων ψυχολογικῶν θεωριῶν ἐξηγουμένην.

Ἡ θεωρία τῶν δυνάμεων.

Ἡ πρὸς ἀλληλα σχέσις τῶν ποικίλων μερῶν τῆς συνειδήσεως,

1) Ὁ συνθετικὸς οὗτος χαρακτήρ τῆς βουλήσεως ἀποδεικνύεται κάλλιστα ἐν τῇ προμνημονευθέντι ἀξιολόγῳ ἔργῳ τοῦ Höfding: Le concept de la volonté καὶ ἐν τῇ καλῇ βιβλίῳ τοῦ Fr. Paulhan, La volonté (1903).

2) Ὁ Ward, Encycl. Britann Psychol. σελ. 44.

3) Fr. Paulhan, ἐνθ' ἄν. σελ. 4.

γνωστικοῦ, συναισθηματικοῦ καὶ βουλευτικοῦ, ἐνομίσθη ὅτι σαφῶς ἐρμη-
νεύεται διὰ τῆς θεωρίας τῶν δυνάμεων, ἧτις ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔτυχεν
ἀποδοχῆς ὡς οὕσα ἡ ἀπλουστάτη καὶ φυσικωτάτη τῶν ψυχολογικῶν δι-
δασκαλιῶν. Ἐλάττωμα αὐτῆς ὑπῆρξεν ἀκριβῶς τὸ ὅτι ἦτο ἀπλουστάτη,
καὶ ἀρχομένης ἤδη τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ὁ Λώκκιος ὑπέβαλεν αὐ-
τήν, ὡς εἶδομεν ¹⁾, εἰς ὄξυν ἔλεγχον. Τὸ ὑπὸ τῆς θεωρίας τῶν δυνάμεων
διαπραχθὲν θεμελιῶδες ἀμάρτημα ἦτο τὸ ὅτι ἀπεδέχθη ὡς ἐξήγησιν ἐ-
πιστημονικὴν ἐξήγησιν καθαρῶς λεξιλογικὴν. Τὸ λέγειν λ. χ. ὅτι ὁ συλ-
λογισμὸς πηγάζει ἐκ τῆς συλλογιστικῆς δυνάμεως οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ
ἀπλῆ ἐπανάλιψις τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐν διαφόροις ὅροις, γενίκευσις ἀν-
θαίρετος καὶ καθαρῶς τυπικὴ. Ἐπιστημονικώτερον, ὡς παρατηρήθη, θὰ
ἦτο, ἐὰν εἰς τὰς δυνάμεις προσενέμετο ἡ ἀξία ἐνεργείας μᾶλλον ἐνδο-
μόχου τῆς ἐνεργείας, ἧτις ἀποκαλύπτεται ἐν ταῖς ἐκδηλώσεσιν αὐτῶν·
ἀλλὰ τὴν ὁδὸν ταύτην οὐδεὶς ἐν γένει ἠκολούθησεν, ἡ δὲ θεωρία κατέ-
πεσεν εἰς κενὴν λογοκοπίαν, ἧτις εἶτα προεκάλεσε τὴν ὑπερβάλλουσαν
ἀντίδρασιν τοῦ Ἑρβάρτου ²⁾).

Ἡ ὑπὸ τούτου ἐπιχειρηθεῖσα ἀναγωγὴ τῶν ποικίλων δυνάμεων εἰς
μίαν μόνην, τὴν γνωστικὴν, δὲν ἠὲδοκίμησεν οὐδ' ἠδύνατο νὰ εὐδοκι-
μήσῃ, διότι παρημελεῖτο ὑπ' αὐτῆς, ὅτι ἀληθὲς περιεῖχεν ἡ παλαιὰ
θεωρία. Αὕτη τῷ ὄντι εἶχε πῶς εἰκάσει τὴν ἀλήθειαν, ὅτε ἀπεφαίνετο
περὶ τῆς ἀπ' ἀλλήλων θεμελιώδους διαφορᾶς τῶν ποικίλων ἀπόψεων τῆς
συνειδήσεως· ἀλλ' ἐσφαλὴ καθὼς ζητήσασα διὰ φανταστικῆς μορφῆς νὰ
ἐρμηνεύσῃ τὴν τοιαύτην διαφορὰν. Οἱ δὲ ψυχολόγοι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπε-
χείρησαν, ὡς ὁ Λώκκιος καὶ ὁ Κάντιος, νὰ καθορίσωσιν ἐν τῇ ἐμπειρι-
κωτάτῃ μορφῇ τὰς ποικίλας ἀπόψεις, ἐν αἷς ἐκδηλοῦται ὁ βίος τῆς συ-
νειδήσεως, δὲν συναρμόζονται, καθοδηγούμενοι καὶ ὑπὸ τῆς νεωτέρας
ἐπιστημονικῆς ψυχολογίας, πρὸς ριζικὰς ἐπικρίσεις. Ὅτι κάλλιστα κα-
τείδεν ἡ νεωτέρα ψυχολογία, εἶναι αἱ προσάλληλοι σχέσεις τῶν ποικί-
λων τούτων ἀπόψεων τῆς ψυχῆς· ὥστε δυνάμεθα μὲν νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ
τῶν νέων ἐρευνῶν τὸ σύνολον τοῦ ψυχικοῦ βίου προέκυψε μεταμεμορ-
φωμένον, ἀλλὰ ἐν τῇ ἀποδείξει τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἀναγωγῆς ἐκάστου τῶν
τριῶν θεμελιωδῶν στοιχείων τῆς συνειδήσεως εἰς τὸ ἄλλο δυνάμεθα
νὰ εἴπωμεν ὅτι πολὺ μᾶλλον προσπελάζομεν εἰς τὴν ἀρχαίαν θεωρίαν
τῶν δυνάμεων, λογικῶς ἐξηγουμένην, καθ' ἃ ἀκριβῶς ἔπραξαν τοῦτο ὁ
Λώκκιος, Κάντιος καὶ ἄλλοι, ἢ εἰς τὸν Ἑρβάρτον. Διεξοδικῶς ὑπὸ
φιλοσόφων καὶ ψυχολόγων κατεδείχθη τὸ ἀδύνατον τῆς ὑπὸ τοῦ Ἑρ-

¹⁾ Πρὸς κεφ. I, σελ. 23.

²⁾ Πρὸς τὰς ὁρίας παρατηρήσεις τοῦ G. F. Stout, A manual of Psychology (1899) σελ. 103 κέ.

θάρτον ἀξιουμένης παραγωγῆς τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς βουλήσεως ἀπὸ τῶν ἀπλῶν σχέσεων τῶν παραστάσεων, ἐξ ὧν δ' εἶδομεν ἀνωτέρω, κατανοεῖται εὐχερῶς ὅτι ἡ τοιαύτη ἀξιῶσις εἶναι ἀστήρικτος. Ἡ θέσις ἄλλως ἦτο καθαρῶς μεταφυσικὴ καὶ συνεδέετο πρὸς ἴδιόν τι σύστημα θεωρίας, στηριζόμενον, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ τινος ἀδικαιολογήτου ἀναλογίας τοῦ βίου τῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν κίνησιν τῶν σωμάτων¹⁾. Ὅτε δ' ὁ Ἐρβάρτος ἐγκαταλείπων τὰς περὶ τῶν ψυχικῶν γεγονότων γενετικὰς αὐτοῦ ὑποθέσεις κατήρχετο εἰς τὴν ἐμπειρικὴν παρατήρησιν, ἐξήναγκάζετο καὶ αὐτὸς νὰ αναγνωρίσῃ ἐν τῇ πραγματικότητι τὰς διαφόρους ἐκείνας ἀπόψεις τῆς συνειδήσεως, ἅς ἡ μεταφυσικὴ αὐτοῦ ἡξίου νὰ αναγάγῃ εἰς ἓνα μόνον τύπον.

Δραστικώτερον τοῦ Ἐρβάρτου ἐπεχείρησε νὰ καταπολεμήσῃ τὴν θεωρίαν τῶν δυνάμεων ἑτέρα διδασκαλία, ἔχουσα πρὸς τὴν Ἐρβάρτειον οὐκ ὀλίγα τὰ ὅμοια : ἡ διδασκαλία τοῦ συνειρμοῦ.

Ἡ θεωρία τοῦ συνειρμοῦ.

Καὶ ἡ θεωρία αὕτη, ἀναφρεῖσα καὶ ἀνθήσασα, ὡς γνωστὸν, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔχει τάσεις νοησιοκρατικὰς. Μὴ ἔχουσα ὑπερβατικὰς ἀξιῶσεις, ἀλλὰ θέλουσα νὰ ἐμμένῃ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ, δὲν ἀνάγει μὲν πάντα τὰ ψυχικὰ γεγονότα εἰς τὸν γνωστικὸν τύπον, ἀλλ' ὅμως ἔχει προφανῆ ροπὴν εἰς τὸ νὰ δίδῃ ἐν τῇ συμπλέγματι τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἐκδηλον ἐπικράτησιν εἰς τὸ στοιχεῖον τῆς ἀντιλήψεως. Ὁ ψυχολόγος, ὁ ζήτησας συστηματικώτατα νὰ αναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ συνειρμοῦ, ὁ James Mill, ἐπελάβετο τῇ ὄντι ὀλοσχεροῦς ἐξηγήσεως τοῦ βίου τῆς συνειδήσεως διὰ τῆς ἀναγωγῆς οὐ μόνον πάντων τῶν γεγονότων τῆς φαντασίας καὶ τῆς λογικῆς νοήσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν παθηματικῶν καὶ βουλητικῶν φαινομένων εἰς τινὰ ἐνέργειαν συνειρομένων στοιχείων, ὧν ἡ τυπικωτάτη μορφή ἀπαντᾷ ἐπὶ τῶν γεγονότων τῆς γνώσεως. Δὲν ἐπιχειρεῖ λοιπὸν ἡ συνείρουσα ἐκδοχὴ γενετικὴν τινὰ ἀνακατασκευὴν παραπλησίαν πρὸς τὴν τοῦ Ἐρβάρτου, ἀλλ' ἐπιζητεῖ ἐν τῇ συνειρμικῇ μορφῇ τῶν γνωστικῶν γεγονότων, ἧτις πάλι, μορφή εἶναι εἶδος τι ἀντιτύπου τῆς μορφῆς τῶν ὕλικῶν φαινομένων, τὸν τύπον, ἐφ' οὗ νὰ διαπλάσῃ τὸν ὅλον μηχανισμόν τοῦ ἐνσυνειδήτου βίου. Ἡ ἐννοία τοῦ συνειρμοῦ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ψυχολογίᾳ μετεβλήθη ὀλίγον τι ἀντὶ τοῦ συνειρμοῦ μόνον τῶν παραστάσεων νοεῖται νῦν διὰ τοῦ ὅρου ἐκείνου ἢ σύνδεσις δύο ἢ πλειόνων ψυχικῶν καταστάσεων οἰωνδήποτε, ἢ δὲ μεταβολὴ αὕτη τῆς ἐννοίας ἐπάγεται ἀναμφιβόλως βραθεῖαν ἀλλοίωσιν τῆς θεωρίας,

¹⁾ Πρὸς κερ. I, σελ. 69).

ἥτις ἐξ ἐκδοχῆς καθαρῶς νοησιοκρατικῆς διατελεῖ μεταμορφωμένη κατὰ περιεκτικώτερον καὶ εὐρυτέρως ψυχολογικὸν τρόπον τοῦ ἐξετάζειν τὰς πρὸς ἀλλήλα σχέσεις τῶν παρόντων καὶ παρελθόντων ψυχικῶν γεγονότων. Τοῦτο δ' εἶναι ἐπακολούθημα τῆς καταφανοῦς ἀνεπαρκείας τῆς κλασικῆς θεωρίας τοῦ συνειρμοῦ, ἥτις ὤρματο ἀπὸ τῆς ἡμαρτημένης θεμελιώδους ἐκδοχῆς, ὅτι αἱ ἡμέτεραι ψυχικαὶ καταστάσεις ἀνακαλοῦνται καὶ ἐπισυνδέονται πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν κατατάξεως καὶ διαδοχῆς, καθ' ἣν κατατάσσομεν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα καὶ φαινόμενα. Δὲν ἀνελογίζοντο ὅτι ἡ τάξις αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα ἡμετέρας λογικῆς ἀναλύσεως, ἥτις ἐξετάζουσα τὸ σύνολον τῶν πρὸς τὴν συνείδησιν ἐξωτερικῶν φαινομένων, ἔτι δὲ καὶ τὰ γεγονότα τὰ κυριώτερον εἰς αὐτὴν τὴν συνείδησιν ἀνήκοντα καθιερῶει ἐπ' αὐτῶν ταυτόχρονον καὶ διαδοχικὴν τάξιν, συνάδουσαν πρὸς τοὺς σκοποὺς τῆς ἡμετέρας ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Οὕτως ἐπὶ τοῦ ἀπλουστάτου γεγονότος τῆς ἀντιλήψεως ἀντικειμένου τινὸς εἶναι φανερὸν ὅτι αὕτη δὲν προκύπτει ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἡμετέρῳ πνεύματι διαδοχικοῦ καὶ βαθμιαίου συνδυασμοῦ τῶν συνιστώντων αὐτὸ ποικίλων αἰσθημάτων, ἀλλ' ὅτι συλλαμβάνομεν ἀμέσως αὐτὰ ὡς τι ὅλον ἐνιαῖον καὶ εἶτα ἀφαιρετικῶς διακρίνομεν ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν ποικίλην σημασίαν αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸν γνωστικὸν σκοπὸν, ὃν διὰ λόγους πρακτικοῦς ἢ θεωρητικοῦς προτιθέμεθα. Ἡ πλάνη δ' αὕτη, καίπερ οὐχὶ διαρρήδη ὡμολογημένη, εἶναι ὅμως πάντοτε τὸ λογικῶς ἀναγκαῖον θεμέλιον τῆς συνειρούσης διδασκαλίας, διότι αὕτη, ἐν τῇ κλασικῇ τοῦλάχιστον μορφῇ αὐτῆς, ἐδόξαζεν ὅτι ἡ ἐν τῇ ἐνεστώσῃ ἡμῶν ἀντιλήψει παρουσία ἐνὸς ἢ πλειόνων αἰσθημάτων, ἀντιστοιχοῦντων πρὸς αἰσθήματα ἄλλοτε ὑφ' ἡμῶν γενόμενα ἀντιληπτὰ ἐν ὀλικῇ τινι παραστάσει, ἦτο ἐπαρκῆς εἰς τὴν ἐν τῇ ἡμετέρῳ πνεύματι ἀνάπλασιν καὶ πάντων τῶν ἄλλων αἰσθημάτων, ἅτινα ὁμοῦ μετ' ἐκείνων συναπετέλουν τὴν παρελθοῦσαν ἐκείνην παράστασιν, ὥστε αὕτη νὰ δύναται νὰποκατασταθῇ πλήρης καὶ ἀκεραία ¹⁾). Ἡ ἀνάπλασις ὀφείλει νὰ ἐπιγίνεται κατὰ τοὺς γνωστοὺς νόμους τῆς ὁμοιότητος καὶ συναφείας. ²⁾ Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπεδείχθη σαφῶς ὅτι πολλοὶ ἀναπλασμοὶ ψυχικῶν γεγονότων δὲν δύνανται νὰ ἐξηγῶνται διὰ τῶν νόμων τοῦ συνειρμοῦ, οἷον ἡ ἐν τῇ πνεύματι ἐλευθέρῃ ἐμφάνισις ἰδέας ἢ συναισθήματος, ὅπερ γεγονὸς σύγχρονος ψυχολόγος ὀνομάζει *δημιουργίαν* ²⁾), πλὴν ἐὰν καταφύγωμεν εἰς τὴν σφόδρα ἀμφισβητουμένην ὑπό-

¹⁾ Ὅρα ἐν τῇ προμνημονευθέντι ἔργῳ τοῦ G. F. Stout, *Man. of Psych.* σελ. 107 κέ. τὴν ὑπ' αὐτοῦ γινομένην ἀρίστην ἀνασκευὴν τῆς συνειρμῆς ἐκδοχῆς.

²⁾ Ο Claparède ἐν τῇ βιβλίῳ αὐτοῦ *L'association des idées* (1908).

θεσιν τοῦ ἐμμέσου συνειρμοῦ, καθ' ἣν ὀφείλομεν νὰ προσνείμωμεν τὴν συνήθη καὶ εὐκόλον δύναμιν εἰς τὸ ἀσυνείδητον¹⁾. Οἱ δὲ συνείροντες ψυχολόγοι παρὰ πάσας αὐτῶν τὰς προσπάθειας δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐξηγήσωσι τὸ γεγονός τοῦτο, ὅπερ ὑπεκφεύγει τὴν ὑποτιθεμένην γενικὴν ἐλκτικὴν δύναμιν τῶν ἰδεῶν διὰ τῆς ὁμοιότητος καὶ συναφείας. Οἱ νόμοι οὗτοι ἔχουσι πολὺ τὸ σχηματικὸν καὶ μηχανικόν, οὗ ἕνεκα θέλοντες οἱ ψυχολόγοι νὰ προσαρμόσωσιν αὐτοὺς πρὸς τὴν ἐλευθερωτέραν ἐκείνην διάθεσιν, ἣν ἐμφανίζουσι τὰ ψυχικὰ γεγονότα παραβαλλόμενα πρὸς τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ἀναγκάζονται νὰ περιστέλλωσιν αὐτοὺς σφόδρα ἐν τῇ δυνάμει καὶ ἐν τῇ μορφῇ τῆς ἐνεργείας των. Ἡ ἀρχὴ τῶν νόμων τούτων ἐν τῇ Ἀγγλικῇ ψυχολογίᾳ ὀφείλει νὰ αναζητηθῇ εἰς τὴν γνωστικὴν ἀρχήν, ὅτι πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ προϊόντα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐμπειρίας. Ἀλλ' ἐὰν λέγοντες ἐμπειρίαν κορίως ἐννοῶμεν οὐχὶ τὴν πραγματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ψυχικῶν γεγονότων κατὰ τοὺς οἰκείους νόμους αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν τῶν ἐντοπώσεων τοῦ ἔξωθεν κόσμου ἐπενέργειαν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, εἶναι βέβαιον ὅτι τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα παρίστανται ὡς τὰ πολλὰ εἰς τὴν ἡμετέραν γνῶσιν ἐν μορφῇ πολυπλόκων γεγονότων, ἐνὶ λόγῳ ἀντικειμένων. Καθ' ὃν λοιπὸν τρόπον συνείρομεν ἀντικείμενόν τι μετ' ἄλλου εἰς ἓν ὅλον, ὅπερ δίδει ἡμῖν τὴν εἰκόνα τῆς ὅλης ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας, οὕτως ὀφείλομεν νὰ συνείρωμεν πρὸς ἀλληλα τὰ γεγονότα τὰ συνιστῶντα τὸ συσχετικὸν αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων, ἥτοι τὰς παραστάσεις. Ἀνάγκη ἄρα νὰ φομοιωμεν ἐν τῇ μονιμότητι τῆς ἑαυτῶν καταστάσεως τὰς παραστάσεις πρὸς τὰ ἀντικείμενα. Τοιαύτη τῷ ὄντι εἶναι ἡ προϋπόθεσις τῶν Ἀγγλων συνειρμολόγων, ἣν ὁ Ἑρβάρτος ἀνύψωσεν εἰς μεταφυσικὴν διδασκαλίαν διὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀθανασίας τῶν παραστάσεων. Ἀλλ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις οἱ βαθεῖς κριτικοὶ ἔλεγχοι τοῦ James, Wundt καὶ ἄλλων κατέδειξαν τελείως τὸ ἀστήρικτον τῆς θέσεως ταύτης²⁾. Ἡ ἡμετέρα συνείδησις οὐδαμῶς δύναται νὰ ὁμοιωθῇ πρὸς τὰ ὑλικὰ φαινόμενα, ἅτινα ὑπὸ τὴν φαινομένην ἀλλαγὴν καὶ μεταλλαγὴν αὐτῶν παραμένουσι κατ' οὐσίαν τὰ αὐτά, ἀλλ' εἶναι διαρκῆς ροὴ «καταστάσεων» οὐδέποτε τῶν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας. Λέγομεν «καταστάσεις», οὐχὶ «ιδέας», καθόσον τὸ ὄνομα «ιδέα» κατὰ τὴν ἐτυμολογικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, εὐχρηστοῦν παρὰ τοῖς Ἀγγλοῖς ψυχολόγοις, ἐμφαίνει τι οὐ μόνον πάγιον, ἀλλὰ καὶ

¹⁾ Claparède, ἐνθ' ἀγ. σελ. 173 κέ. Τὰ ἐν ἐργαστηρίοις πειράματα φαίνονται ἀποκλείοντα τὸ δυνατόν τῶν τοιούτων συνειρμῶν.

²⁾ W. James Princ. of psych. ἰταλ. μετάφρ. σελ. 121 κέ., 174 κέ., 396 κέ. Wundt, Grundz. d. phys. Psych. II, σελ. 384 κέ., III, σελ. 302 κέ. Logik (3η ἐκδ.) III, σελ. 152 κέ.

ἀπλῶς γνωστικὸν ἢ νοητικὸν, ἐνῶ αἱ πράξεις τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως ἀποτελοῦνται ἐκ συμπλέγματος στοιχείων συναισθηματικῶν, παθηματικῶν, βουλητικῶν, οὕτω πρὸς ἀλληλα συνεζευγμένων καὶ συγκεχωνευμένων, ὥστε ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ διακρίνωμεν τὴν παρ' ἐκάστου τούτων ἀσκουμένην ροπήν. Ὁ Wundt δὲ μάλιστα ἐσπούδασεν, ὅπως καταστήσῃ ἐμφανὲς τὸ ἀπαράδεκτον τῶν μονίμων παραστάσεων, καθόσον αὐται, εὐθύς ὡς λήξῃ ἡ παραγαγοῦσα αὐτὰς ψυχικὴ στιγμή, διασχίζονται εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῶν στοιχεία, ἵνα ἀνασυσταθῶσιν ἔπειτα εἰς νέαν μορφήν, ὥστε ὁ νόμος τῆς ἑλέσεως διὰ τῆς συναφείας καὶ ὁμοιότητος δύναται νὰ ἰσχύῃ μόνον περὶ τῶν αἰσθημάτων, οὐδέποτε περὶ τῶν παραστάσεων ¹⁾. Ἄλλ' ἔτι σπουδαιότερα τῆς ἀποδείξεως ταύτης, καίπερ διεξηγημένης κατὰ τὸν συνήθη ἀριστοτεχνικὸν τρόπον τοῦ Wundt, εἶναι ἡ νέα ἐκδοχὴ, ἡ λύουσα ὀριστικῶς πάντα δεσμὸν μετὰ τῆς παλαιᾶς νοησιοκρατικῆς θεωρίας, καθ' ἣν ἡ διαδοχὴ καὶ ὁ συνειρμὸς τῶν ψυχικῶν καταστάσεων ὀφείλονται μόνον ἢ κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς παραστάσεις ἢ ἐννοίας. Τῷ ὄντι οἱ ὁπαδοὶ τῆς συνειρμικῆς θεωρίας περιορίσθησαν πάντοτε εἰς τὰς γενικότητας, ὡσάκισ ἐκλήθησαν νὰ ἐξηγήσωσι διὰ τῆς ἑαυτῶν θεωρίας τὴν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει γένεσιν ψυχικῶν μορφῶν εἰδικώτατα διαφόρων ἀπ' ἀλλήλων, οἷον τῆς λογικῆς νοήσεως, τοῦ ὄρμευφύτου, τῆς βουλητικῆς πράξεως, τοῦ συναισθήματος καὶ τῶν ὁμοίων ²⁾.

Ἄλλὰ καὶ ἐμμένουσα ἡ συνειρμικὴ θεωρία ἐν τῇ καθαρῶς γνωστικῇ περιοχῇ εἶναι μακρὰν τοῦ νὰ ἐξηγήσῃ πάντα τὰ ἀντιληπτικὰ καὶ νοητικὰ γεγονότα. Οὕτως ἡ γένεσις τῆς ἀντιλήψεως τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἥτις ἀφελέστερόν πως ὑπελαμβάνετο, ἐπικουρούσης τῆς διδασκαλίας ἐκείνης, ὡς πράγμα τι εἰς ἄκρον εὐχερὲς καὶ γνώριμον, τοῦναντίον καλύπτεται πάντοτε ὑπὸ πυκνοτάτου σκότους ³⁾. Τὰ δύο ταῦτα εἰς τὴν γνῶσιν θεμελιωδέστατα γεγονότα φαίνονται ὅτι αἰ μᾶλλον ἀποδεικνύονται ὡς ἀντικείμενα εἰδικῆς ἀντιλήψεως ἢ εἰδικοῦ συναισθήματος. Καὶ ἐὰν ἀνέλθωμεν εἰς τὰς ἐπιπλοκωτέρας νοητικὰς λειτουργίας, ἡ συνειρμικὴ θεωρία καταδεικνύεται ὅλως ἀνίκανος νὰ παράσχῃ ἡμῖν δόκιμόν τινα ἐξήγησιν. Ὅρθως τῷ ὄντι παρετηρήθη ἡ ὑφισταμένη ἀντίφασις τῶν αἰτημάτων τῆς θεωρίας ταύτης, ἥτις ἄγει εἰς τὴν ἀκινήσιαν τῆς νοήσεως, σταθερῶς περιοριζομένης ἐντὸς τῶν στενῶν νόμων τῆς

¹⁾ Wundt, Grundz. III, σελ. 509 κ.ε.

²⁾ Ὁ Claparède (ἐνν). ἀν. σελ. 317, ἀναφέρων ἀποράσεις τινὰς λίαν δεγματικὰς τοῦ Ribot, ἐμφανίζει κάλλιστα τὴν περὶ τούτου ἀμηχανίαν, ἐν ᾗ διατελοῦσιν οἱ συνέροντες, αἰσιντες καὶ ἠμεινοι ὅτι ἐπιτηδεύουσι «θετικὴν» ψυχολογίαν ἀναγκάζονται νὰ γνῶσθωσι νὰ περιφραστοῦντα γεγονότα, ἅτινα προσπίπτουσιν εἰς τὴν ἑσώτερικὴν παρατήρησιν.

³⁾ Πρὸς Claparède, ἐνθ' ἀν. σελ. 329 κ.ε.

ὁμοιότητος καὶ τῆς συναφείας, πρὸς τὴν κίνησιν τὴν ἀναγκαίαν, ὅπως ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως ἀντλή νέας καὶ πρωτοτύπους ἀναφοράς, ὅπερ εἶναι αὐτὴ ἡ ζωὴ τῆς νοήσεως ¹⁾).

Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα τῆς παλαιᾶς συνειρούσης θεωρίας, ὡς ταύτην ἰδίᾳ διετύπωσεν ὁ James Mill, ἐνόμισεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Στουάρτος Mill ὅτι θεραπεύει διὰ τῆς ἤδη ὑφ' ἡμῶν διὰ βραχέων ἐξεταθείσης περιφήμου αὐτοῦ θεωρίας περὶ τῆς ψυχικῆς χημείας. Παροῦσά τις ψυχικὴ κατάστασις δὲν δύναται νάνακαλῆ παρελθοῦσαν δι' ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ συνειρμοῦ, τ. ἔ. διὰ γεγονότος, ἐν ᾧ ἑκατέρω τούτων διασφίξει τὴν οἰκείαν διακεκριμένην φυσιογνωμίαν, ἀλλ' αὗται οὕτω συγχώνευονται πρὸς ἀλλήλας, ὥστε νάπολέσωσι τὸν ἴδιον χαρακτῆρα, ὅπως ὑποχωρήσωσιν εἰς τρίτην ψυχικὴν κατάστασιν διάφορον τῶν δύο, αἵτινες ἐγέννησαν αὐτήν. Εἶναι ἄρα φαινόμενόν τι ψυχικῆς συνθέσεως ἰσοδύναμον πρὸς τὴν συγχώνευσιν τῶν χημικῶν στοιχείων.

Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ τοιαύτη γνώμη, εἰ μὴ δι' ἄλλο τι, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμφιβολίαν, ἣν ἐνεποίει περὶ τῆς ἀξίας τοῦ συνειρμοῦ, ἦτο ἐνδειγμα διανοίας, ἣτις ὑπετόπαζέ πως τὸ πολύπλοκον τοῦ ψυχικοῦ προβλήματος, λυθέντος ὑπὸ τῆς συνειρούσης σχολῆς κατὰ τρόπον λίαν ἀπλοῦν καὶ ἀνεπαρκῆ. Ἄλλ' οὐδ' ἡ λύσις τοῦ Στουάρτου Mill ἠδυστόχησε τοῦ ὀρθοῦ. Κατεχόμενος οὗτος ὑπὸ τῆς προκαταλήψεως, ὅτι σφάλμα τῆς ἐμπειρικῆς καὶ θετικῆς φιλοσοφίας πάντοτε ὑπῆρξε τὸ νά θέλῃ ἐκ παντὸς τρόπου νά ἐξομοιώσῃ τὰ ψυχικὰ γεγονότα πρὸς τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ἐνόμισεν ὅτι λύει τὸ περίπλοκον πρόβλημα ἀντικαθιστῶν ἀντὶ τῆς παλαιᾶς πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα ἀναλογίας, εἰλημμένης ἐκ τῆς περιγραφικῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως, ἐτέραν εἰλημμένην ἐκ τῆς χημείας ἀναλογίαν πρὸς τὴν μείξιν τῶν συνιστῶντων τὰ τοιαῦτα ἀντικείμενα στοιχείων. Ἄλλ' ὀρθῶς παρατηρήθη ὅτι ὁ Mill παρῆιδε σπουδαιότατον δεδομένον, ὅπερ ἄρδην ἀνατρέπει τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἐν τῇ χημικῇ συνθέσει οἱ διέποντες αὐτήν ὄροι δὲν παραμένουσιν ἐν αὐτῷ τῷ προϊόντι. Οὕτω τὸ πῦρ δὲν παραμένει ὀλοκληρωτικὸν μέρος τῆς καύσεως. Ἄλλ' ἐν τῇ ψυχικῇ συνθέσει παρὰ τὰ στοιχεῖα, τὰ εἰς μὀρφωσιν αὐτῆς συντελοῦντα, συνυπάρχει τὸν νέον προϊόν ὡς μέρος οὐ μόνον ὀλοκληρωτικόν, ἀλλὰ χαρακτηριστικόν καὶ εἰδικόν. Οὕτως ἐν τῇ ἀναλύσει τῆς ἀντιλήψεως τοῦ τόπου οὐσα ἡ τοιαύτη ἀντίληψις ἀποτελέσμα τοῦ συνδυασμοῦ ποικίλων αἰσθημάτων ὑφίσταται παρὰ τὰ αἰσθήματα ταῦτα ὡς χαρακτηριστικὴ καὶ εἰδική, ἔχουσα τὴν οἰκείαν ἑαυτῆς καὶ διακεκριμένην ποιοτικὴν φυσιογνωμίαν ²⁾. Ἄλλὰ δὲν ἄρκει τοῦτο. Ἐπι

¹⁾ Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Claparède, σελ. 318 - 319.

²⁾ Ἡ καλλίστη ἀπόδειξις τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀπ' ἀλλήλων διαφοράς

τῶν χημικῶν συνδυασμῶν τὰ στοιχεῖα ἐπιδιαμένουσι καί, ἐπειδὴ ἐν τέλει ἀνάγονται εἰς ποσότητα, παραμένει αὕτη ἢ αὐτὴ κατὰ πάσας τὰς δυνατάς παραλλαγὰς τῆς μορφῆς. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν συμβαίνει ἐπὶ τῆς ψυχικῆς συνθέσεως, ἐν ἣ τὰ στοιχεῖα δὲν ἀναφαίνονται πλέον. Ἄλλὰ τὸ «μὴ ἀναφαίνεσθαι» ἰσοδυναμεῖ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ πρὸς τὸ «μὴ ὑπάρχειν», καθόσον ἡ ὑπαρξίς ἐν τῇ ψυχικῇ τάξει συμπίπτει πρὸς τὸ εἶναι τι ἀντιληπτὸν καὶ ἐπομένως πρὸς τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐφαρμοζόμεναι ἄρα εἰς τὰ ἐνσυνειδήτητα γεγονότα ἢ συγχώνευσις, ἢ πῆξις καὶ ἄλλαι παραπλήσια χημικαὶ ἀναλογίαι τοῦ Μίλλ οὐδένα ἔχουσι νοῦν¹⁾.

Ἀποδειχθεῖσα ἡ συνειρμικὴ ἐκδοχὴ ἀνεπαρκῆς ἐπὶ τῶν γνωστικῶν γεγονότων, περιέπεσεν εἰς ἔτι μείζονα ἀμηχανίαν θέλουσα νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τοῦ καθαροῦ συνδέσμου τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἰδεῶν τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπλασιν τῶν συναισθηματικῶν καὶ βουλευτικῶν γεγονότων. Ὅτι ἡδονὴ καὶ λύπη αὐταὶ καθ' ἑαυτάς, ὡς εἰδικὰ ψυχικὰ γεγονότα, οὐδεμίαν ἔχουσι συγγένειαν πρὸς τὰς παραστάσεις ἢ τὰς ἐννοίας, εἶναι αὐτόδηλον. Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης λίαν ἀμφίβολον, ἂν ἡ ἀνάπλασις τῶν γεγονότων τούτων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει ἀκολουθῆ κανονικῶς τὴν ἀνάπλασιν τῶν παραστάσεων, μεθ' ὧν ταῦτα συνοδεύουσι. Μᾶλλον τοῦναντίον ἐν τῇ ψυχικῇ βίῳ, ὅν πραγματικῶς ζῶμεν, συνήθως συμβαίνει. Ἡ ἐνέργεια τοῦ συναισθήματος, ἡ προλαμβάνουσα τὴν γένεσιν ψυχικῶν καταστάσεων, ἀναπλαττουσῶν μᾶλλον ἢ ἥττον πιστῶς ἀναλόγους παρελθούσας καταστάσεις, ἐξήρθη καὶ διεφωτίσθη κάλλιστα ὑπὸ τῶν νεωτέρων ψυχολόγων²⁾.

Εἶναι τῷ ὄντι γνωστὸν ὅτι ἀντίληψίς τις δύναται νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὸν νοῦν παρελθούσαν παράστασιν, οὐχὶ διότι διετέλεσαν αὐταὶ πρὸς ἀλλήλας ἐν σχέσει συναφείας ἢ ὁμοιότητος, ἀλλὰ διὰ μόνον τὸ ὅτι εἶχον ἐπεγεῖρει ἐν ἡμῖν τὸ αὐτὸ συναισθημα. Ὁ κοινὸς οὗτος δεσμὸς εἶναι ἐπαρκέστατος εἰς τὸ νὰ διατηρῆ ταύτας ἐπὶ μακρὸν ἠνωμένας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει. Εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην ὀφείλεται ἡ ἀρχὴ καλαισθητι-

χημείας καὶ ψυχολογίας μοι φαίνεται ἡ τοῦ G. F. Stout, A manual of Psychology (1899), σελ. 108 κέ. Πρὸς καὶ τὸ μνημονευθὲν βιβλίον τοῦ Claparède, σελ. 313 κέ. καὶ De Sarlo, I dati dell' esperienza psichica, σελ. 13-14.

¹⁾ Stout, αὐτ. 113, 114. Ὁ Stout ὑπομνησκει ἐνταῦθα λίαν ἐπιεκτικῶς ὅτι τοιοῦτον κριτικὸν ἔλεγχον εἶχεν ἤδη ἀσκήσει ὁ T. Brown περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κορδιλλὰκ ἐν τῷ XXXIII ἀναγνώσματι τοῦ ἐξυτοῦ ἔργου Philos. of human Mind. «Τὸ ἀληθὲς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ψυχικῆς χημείας, συμπεραίνει ὀρθῶς ὁ Stout, εἶναι ἡ ρητὴ ἢ ὑπονοουμένη ἀρνήσις, ὅτι ἡ διὰ συνειρμοῦ ἀνάπλασις εἶναι ἡ μόνη θεμελιώδης καὶ σπουδαιοτάτη ἀρχή, ἡ ἐλέγχουσα τὸν τρόπον τῆς ψυχικῆς ἀναπτύξεως».

²⁾ Πρὸς περὶ τούτου τοῦ «συναισθήματος τῆς γνώσεως» τὸν Höffding, Psychol., σελ. 397 κέ. καὶ Claparède, ἐνθ' ἀν. σελ. 341 κέ.

κῶν τινῶν διδασκαλιῶν περὶ τῶν πρὸς ἄλληλα ἀναλογιῶν χρωμάτων καὶ ἤχων. Ἡ ἔννοια τῶν χρωμάτων, ἣν οἱ τυφλοὶ δύνανται νὰ σχηματίζωσι, στηρίζεται ἐπίσης ἐπὶ καθαρῶς συναισθηματικῆς ἐντυπώσεως, γενικῶς παρεχομένης ὑπὸ τῶν αἰσθημάτων ἤχου¹⁾. Τὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ συναισθήματος ἐπὶ τοῦ συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων εἶναι ἐκ τῶν τὰ μάλιστα ἀξιωθέντων τῆς προσοχῆς τῶν ψυχολόγων, οἵτινες πεισθέντες ὅτι οὐδόλως ὠφελεῖ ἢ προσφυγῆ εἰς τὰς συνήθεις ὑποθέσεις τῶν ἐμμέσων ἢ ἀσυνειδήτων συνειρμῶν κατενόησαν ἀπὸ τινος χρόνου ὅτι ἡ πλάνη αὐτῶν ἔχειτο ἀκριβῶς ἐν τῷ ὅτι ἰσχυρογνωμόνως παρέμενον κεκλεισμένοι ἐν τῇ περιοχῇ μόνον τῶν γνωστικῶν γεγονότων. Ἡ πάλαι ψυχολογία (ὀλίγον δέ τι καὶ ἡ σημερινή) σπουδάζουσα, ὅπως εὕρισκῃ πανταχοῦ τὴν τάξιν καὶ κανονικότητα, εὐπειῶς ἐφαντάζετο ὅτι τὸ συναίσθημα εἶναι ἀπλοῦν τι στοιχεῖον συνοδεῦον τῇ γνώσει, σκιά τις παρακολουθοῦσα τὴν ἀντίληψιν ἢ τὴν ἰδέαν· δὲν ἐνεθυμεῖτο δὲ ὅτι πολὺ συχνότερον συμβαίνει τοῦναντίον, ὅτι οὐχὶ σπανίως τὸ συναίσθημα εἶναι ὁ τύραννος ὁ κατὰ τὸ δοκοῦν κυβερνῶν τὰ τῆς γενέσεως καὶ διαδοχῆς τῶν ἡμετέρων παραστάσεων καὶ νοημάτων.

Ἐτι περιπλοκώτερον εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ τῶν παραστάσεων πρὸς τὰς βουλευτικὰς πράξεις συνειρμοῦ. Ὅτι τῶν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου σώματος ἐπιτελουμένων ἐκουσίων κινήσεων προηγείται τις εἰκὼν μᾶλλον ἢ ἥττον σαφῆς τῶν κινήσεων, ὅς θέλωμεν νὰ ἐπιτελέσωμεν, εἶναι, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, πρᾶγμα ἀναμφισβήτητον. Ἀλλ' ὅτι ἡ βουλευτικὴ πρᾶξις καθ' ἑαυτὴν ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν συνειρμῶν τούτων, εἶναι ἕτερον πρᾶγμα. Καταντῶμεν ἐνταῦθα εἰς ὅ,τι εἶπομεν περὶ τῆς βουλευτικῆς πράξεως, ὅτι οὔτε διὰ τῶν παραστάσεων δύναται αὕτη νὰ ἐξηγηθῇ οὔτε διὰ τῶν συναισθημάτων οὔτε διὰ τῶν αὐτομάτων κινήσεων. Τούτου δὲ κάλλιστον τεκμήριον, ὅτι ἡ τοιαύτη θεωρία ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν βουλευτικὴν ἐνέργειαν, ἥτοι τὴν ἐνέργειαν, δι' ἧς ἐναποτυπῶνται ὠρισμένη κατεύθυνσις εἰς τὰ ἡμέτερα νοήματα καὶ εἰς τὰς εἰκόνας τῆς ἡμετέρας φαντασίας. Τίς δύναται νὰ ὑπάρχη ἐνταῦθα συνειρμὸς πρὸς ἄλληλα γεγονότων, ἅτινα δὲν εἶναι εἰδικῶς διαχωριστά; Βούλησις καὶ γνώσις ἐνταῦθα εἶναι ἐνιαῖόν τι ὅλον, καὶ ἂν τις ἤθελε νὰ καθιδρύσῃ τάξιν τινὰ διαδοχῆς, θὰ ἠδύνατο κατὰ μείζονα λόγον νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ βούλησις προηγείται τῆς γνώσεως καὶ οὐχὶ τὰνάπαλιν. Καθὼς περὶ τοῦ συναισθήματος, θὰ ἠδύνατο νὰ ρηθῇ ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ βούλησις διέπει τὴν πορείαν τῶν παραστάσεων καὶ οὐχὶ τοῦναντίον²⁾.

¹⁾ Περὶ τῶν τοιούτων φαινομένων συναισθηματικῆς ἀναλογίας πρὸς Wundt, Grundz. d. phys. Psych. II, (6η ἐκδ.) σελ. 492 κέ.

²⁾ Πρὸς καὶ περὶ τούτου τὰς καλὰς παρατηρήσεις τοῦ Hoffding, Psych. σελ. 431 κέ. Ὅρα καὶ ἐν τῇ βιβλίῳ τοῦ Ἀρδιγῶ, L' unitá della coscienza, τὸ κεφ. XIII, σελ. 321 κέ.

Ἡ ἄγαν λοιπὸν ἀπλή και σχηματικὴ τῶν συνειρόντων ψυχολόγων ἐκδοχὴ δὲν δύναται πλέον νὰ εἶναι ἀσπαστή. Παντα δ' ἐκεῖνα τὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα, ἅτινα αὕτη περὶ ἐλαχίστου ἐποιεῖτο, ἀποδεικνύονται ὡς οὐσιωδῶς συντελοῦντα εἰς τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν και παραστάσεων. Ἡ θεμελιώδης πλάνη αὐτῆς ἦτο ἡ νοησιοκρατικὴ προκατάληψις· παρεδέχετο δηλαδὴ ὅτι τὰ γνωστικὰ στοιχεῖα, ἀντιλήψεις, εἰκόνες, γνῶναι, οὐ μόνον κινῶνται κατὰ τάξιν και κατὰ νόμους οἰκείους, ἀλλ' ἔχουσιν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τηλικαύτην δύναμιν, ὥστε τὴν οἰκείαν κατεύθυνσιν νὰ ἐμποιῶσιν εἰς τὸν ὅλον ψυχικὸν βίον. Ὡλιγῶρει δῆλον ὅτι γεγονότος, ὅπερ ἡ σήμερον ψυχολογία ποιεῖ πάντοτε ἐμφανέστερον, τοῦ ἐσωτάτου εἰρμού πάντων τῶν ψυχικῶν γεγονότων και στοιχείων· ὅθεν ἡ συνειδήσις προκύπτει συνεστῶσα ἐκ σειρᾶς «καταστάσεων», τ. ἔ. «στιγμῶν», ἐν αἷς αἱ τρεῖς ἀπόψεις τῆς ψυχῆς, ἡ γνῶσις, τὸ συναίσθημα και ἡ βούλησις, ἐμφανίζονται συμπαγῶς συγκεχωνευμένοι, και ἂν ἐν ἐκάστη τῶν τοιούτων στιγμῶν μία τις τῶν ἀπόψεων τούτων δεσπόζη τῶν δύο ἄλλων. Οὐχι ἄρα «συνειρμός ἰδεῶν», ἀλλὰ συνειρμός «ψυχικῶν καταστάσεων», «ψυχώσεων», ὡς τινες Ἕλληνοι ψυχολόγοι (ποιοῦμενοι χρῆσιν ὀνόματος, ὅπερ ἐνδέχεται νὰ παραγάγη ἡμᾶς εἰς ἀμφιλογίαν) συνήθως λέγουσιν. Οὐδεμίαι δ' ὁμως ἀμφιβολία ὅτι, ἐὰν ἐπὶ τινων ψυχικῶν καταστάσεων τὸ δεσπόζον διαφέρον στρέφεται πρὸς τὸ γνωστικὸν περιεχόμενον, δυνατὸν τότε μετὰ τινος λόγου νὰ ὀμιλῶμεν περὶ «συνειρμού ἰδεῶν» προσέχοντες καλῶς νὰ μὴ ἐννοῶμεν τὴν φράσιν ταύτην μόνον ἐπὶ τῆς ἀποκλειστικῆς σημασίας, ὅποια ὑπῆρχεν ἐν τῇ παραδόσει τῆς ἐμπειρικῆς σχολῆς. Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς ὅλης ψυχικῆς καταστάσεως, ἥτις καθορίζει τὴν μᾶλλον ἢ ἥττον πιστὴν ἀνάπλασιν παραστάσεων και ἰδεῶν πρότερον ἠφανισμένων ἀπὸ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, συντελοῦσιν οὐκ ὀλίγον τὰ συναισθήματα και ἡ ἰδιαιτέρα ἐκείνη ψυχικὴ διάθεσις, ἥτις ἀρμόζει νὰ καλῆται «διαφέρον». Οὐδεὶς ὁ μὴ γινώσκων τὴν σημασίαν και τὸ δραστικὸν και ἀνύσιμον τοῦ στοιχείου τούτου ἐν τῷ ψυχικῷ βίῳ, οὐ ἔνεκα θυγάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ αὐτόματος ὀρμὴ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως ἐν πάσῃ στιγμῇ διέπεται ὑπὸ τοῦ διαφέροντος, ἥτοι ὑπὸ τῆς συναισθηματικῆς και παθηματικῆς μετοχῆς, ἣν αὕτη φέρει πρὸς τὰ περιεχόμενα, ὑφ' ὧν κατέχεται. Ἡ προσοχή, ἥτοι ἡ συγκέντρωσις τῆς συνειδήσεως εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τῶν ὑπ' αὐτῆς γινόμενων ἀντιληπτῶν γεγονότων, εἶναι τὸ σαφέστατον και φυσικώτατον σημεῖον τῆς τοιαύτης ψυχικῆς καταστάσεως ¹⁾. Ἄλλ' ἡ βούλησις δύναται και αὕτη νὰ ποτελέζη ἰσχυρὸν παράγοντα ἐν τῇ ψυχικῇ ἀναπλάσει, δύναται δ' ὡσαύτως, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, νὰ ἐπισυνδεθῇ μετὰ τοῦ

¹⁾ Πρὸς. Claparède, ἐνθ' ἀγ. σελ. 136 κἑ.

συναισθήματος, νοουμένου ἐπὶ σημασίας λίαν γενικῆς καὶ εὐρείας. Βέβαιον εἶναι ὅτι ἔνεκα τῆς ἐνδομύχου ἐνώσεως πάντων τῶν εἰς κατάστασιν τινὰ τῆς συνειδήσεως εἰσέρχομένων ψυχικῶν στοιχείων ὑπάρχει ὀλική τις καὶ τάσις, ἣτις εἶναι ἴσως ὁ μόνος δυναστεύων νόμος ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, καθ' ὃν ἡ ἀνάπλασις ἐνὸς ἢ πλειόνων στοιχείων ἀποτελεστικῶν ψυχικῆς τινος καταστάσεως, πρότερον ἠφανισμένης ἀπὸ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ποιεῖ, ὥστε καὶ τὰ ἄλλα τὴν κατάστασιν ἐκείνην ἀποτελοῦντα στοιχεία νὰ τείνωσι νὰ νάφανῶσι μᾶλλον ἢ ἥττον βαθέως ἠλλοιωμένα ἐν τῇ συνειδήσει. Εἶναι οὗτος ὁ συνήθως καλούμενος νόμος τῆς «ὀλώσεως», δυνάμενος ὀρθότερον νὰ ὀνομάζηται νόμος «τῆς ὀλοκληρώσεως»¹).

Τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεία μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς καταστάσεως τῆς συνειδήσεως δὲν εἶναι κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν συγχρόνου ψυχολόγου ἀπολύτως ἀπομεμονωμένα καὶ ἀνεξάρτητα: ὑπάρχουσι μόνον ὡς μονάδες ἀθροίσματος, ἐκ τούτου δ' ἐξηγεῖται ἡ ἐν ἡμῖν τάσις τοῦ νὰ νάφανῶμεν ἐκ νέου τὸ ἄθροισμα, ἅμα δοθείσης ἡμῖν μιᾶς τῶν μονάδων. Ἐπιζητοῦμεν ὡς οἶόν τε μάλιστα νὰ φανίσωμεν πᾶν ὅ,τι κατατετμημένον καὶ ἀτελὲς ἐμφανίζει τὸ δεδομένον. Ἐχομεν ἐνταῦθα ἐκδήλωσιν τῆς *εἰδολογικῆς ἐνότητος τῆς συνειδήσεως*. Πᾶς ἄρα συνειρμὸς εἶναι σύνθεσις²).

Ἡ θεωρία τῆς καταλήψεως.

Τὸν συνθετικόν, τὸν ἐνοποιὸν τοῦτον χαρακτήρα τῆς συνειδήσεως ἐξήρην ἐμφαντικῶς θεωρία ὑπεναντία πρὸς τὴν τοῦ συνειρμοῦ: ἡ θεωρία τῆς *καταλήψεως* (*appercezione*). Καθὼς δ' ἡ ἑτέρα, οὕτω καὶ αὕτη ἐσφαλὴ προσείμασα ἐξηγητικὴν ἀξίαν εἰς ὑπερβολὴν αὐστηρὰν εἰς τὸ ἀξιόλογον μέρος τῆς ἀληθείας, ὅπερ περιέχει. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο σφάλμα ἐξηρτήθη κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου χαρακτήρος, ὃν εἰς τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν προσήψαν σύγχρονοί τινες ψυχολόγοι, πάντων δὲ μάλιστα ὁ Wundt.

Ὡς ἡ συνειρῶσα θεωρία ἔλαβε τὴν ἑαυτῆς ἀρχὴν ἐν τῇ ἀγγλικῇ ἐμπειρικῇ σχολῇ, οὕτως ἡ θεωρία τῆς καταλήψεως ἀνεφύη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν τῇ γερμανικῇ φιλοσοφίᾳ παρὰ τῷ Λεϊβνιτίῳ, Καντίῳ, Ἐρ-

¹) Höffding, Psychol. σελ. 211 κέ. Stout, Analytic Psychology (3η ἐκδ. 1909) σελ. 270. Claparède, ἐνθ' ἀν. σελ. 165.

²) Höffding, Psychol. σελ. 211 - 212. Παραπληροῖα τὴν ἀρχὴν ἀναπτύσσεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρδιγῶ. Ὅρα τὸ ἔργον αὐτοῦ *L'unita della coscienza*, σελ. 177 κέ. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς αὗτος ἀντέχεται τῆς νοησιοκρατικῆς ἐκδοχῆς τῆς ἐπικρατήσεως τῶν αἰσθημάτων ἐν τῷ συνειρμικῷ γεγονότι.